

біографії». «Жаль мені, — пише вона, — як згадаю я, що перший твір, виконаний на те, щоб підтримати видання Франкове, пішов нінащо... Здається, прислали ми його під час одного з арештів Франка, либонь чи не прокурор в числі інших паперів спалив наш переклад; од нашої праці, отже, не лишилося і сліду, бо і в нас не зосталося нічого»⁵.

Франко підтверджує згодом О. Пчілки. На початку 1879 р., коли М. Павлик виїхав до Женеви, на квартирі у Франка був обшук, під час якого забрано багато рукописів. Вже значно пізніше, 12/XI 1882 р., Франко писав про це Павликові: «Переклад «Білоручки» пропав ураз із деякими іншими моїми рукописами при ревізії по Вашім від'їзді. Так пропали і «Чиншовики» Косачевої, і переклад одної монографії Костомарова, і вірші Старицького, і ще дещо»⁶.

Якщо зважити, що переклад «Чиншовиків» зробили О. Пчілка і М. Старицький, то не буде помилкою вважати, що й згадані гроші на видання повісті дали вони обом⁷.

Франко повідомляє Павликові на початку 1879 року: «Писав я до Стар(ицького) зглядом газети, але досі не чути нічого від нього» (XX, 79).

Старицький радо сприйняв звістку про видання «Нової основи», яке хотіла здійснити прогресивна львівська молодь у 1879 р. за участю Франка. Не знаючи програми цього видання, він погодився допомагати. Йому було досить одного імені Франка, щоб бути впевненим у характері видання.

Одержавши відповідь Старицького, Франко 20 липня писав до Павлика: «Нині отримав лист Ст(арицького) з України — обіцяє 60 р. на місяць, щоб тільки друкувати більше ніж 2 л(исти) реч. н-р. (у кожному номері — В. О.). Сього на разі не може бути, а далі побачимо. Напишу до нього нині і пошлю програм» (XX, 79). Але обіцяних грошей Старицький не надіслав, навіть на новий Франків лист не відповів.

Існує версія, ніби саме в час цього листування з Франком Старицький, уникаючи адміністративного заслання в одну з північних губерній Росії, разом з дружиною емігрував за кордон, де й пробув майже два роки. Про це пишуть у своїх спогадах дочки М. П. Старицького Людмила і Оксана⁸, а за ними, не посилаючись на джерела, говорять і де-

⁵ О. Пчілка, Оповідання, Харків, 1930, стор. 32—33.

⁶ Іван Франко, Твори, т. XX, стор. 169. (Далі — том і сторінки в тексті).

⁷ Очевидно, що все, забране при обшуку, пізніше було повернено, бо автограф перекладу «Чиншовиків» зберігається зараз в архіві Франка (Ін-т літератури, ф. 3, № 3112, стор. 1—116).

⁸ Л. Старицька-Черняхівська, Відгуки життя, журн. «Театр», К., 1940, № 11, стор. 21; О. Стещенко, Тканина життя, «Літературний журнал», 1940, № 11—12, стор. 180—181.

хто з літературознавців. П. Куриленко в своїй брошурі про Старицького навіть цитує архівний документ, що нібито підтверджує цю версію⁹. Проте таке твердження помилкове: Старицькі за кордон не виїжджали. Причиною мовчанки Старицького були його клопоти про порятунок маєтку в с. Кордівці Брацлавського повіту на Поділлі, що був улітку того року описаний за борги і мав продаватися з прилюдних торгів. У маєткових справах Старицький з дружиною на початку вересня 1879 року приїхали до м. Кам'янець-Подільського, пробули тут три місяці, а на зиму знову повернулися до Києва¹⁰.

Тим часом з виданням «Нової основи» з різних причин нічого не вийшло, і листування між письменниками в цій справі припинилось. Але зв'язки між Старицьким і Франком не обірвалися. Наприкінці 1882 р. в Києві вийшла з друку друга частина «Пісень і дум» Старицького, і автор надсилав їх Франкові разом з своїм перекладом «Гамлета» Шекспіра. В середині грудня цього року Франко повідомляє Партицького: «Отсе іно дістав «Гамлета, принца Данського». «Думи і пісні» П. Старицького» (XX, 176). Потім він пише про це до Ів. Белея та М. Драгоманова (XX, 177, 179—180) і коротко зупиняється на характеристиці цих перекладів, досить гострий під впливом першого враження. В листах до обох адресатів Франко звертає увагу не стільки на зміст творів Старицького, як на їх форму та мову і наскільки вони будуть придатні «для наших мужиків». Видання Старицького не задовольнили Франка: його твори були написані мовою, відмінною від тодішньої галицької літературної мови, в лексикі було чимало нових слів, почасти утворених Старицьким, почасти народних, невідомих Франкові, а тому, на його погляд, теж штучних. Деякі наголоси Старицького здаються Франкові «варварськими» знову ж таки з тих самих причин. Через те, каже Франко, «ані один віршик не буде зрозумілий для наших мужиків», і це є найбільшим недоліком поезії Старицького. Проте в листі до М. Драгоманова від 23/XII 1882 р. він дещо зм'якшує свій осуд, знаходить у творах Старицького і позитивне. «Деякі його вірші, — пише Франко, — справді гарні і сильні, а «Гамлет» дуже зацікавив би наших людей, коли б можна їм його прочитати» (XX, 179—180).

Тут між критиком Франком і поетом Старицьким виявилася розходження в питанні, для кого писати твори: «для наших (тобто галицьких — В. О.) мужиків» чи для інтеліген-

⁹ П. М. Куриленко, М. П. Старицькі (Життя і творчість), К., 1960, стор. 11.

¹⁰ Держ. архів Хмельн. обл., ф. 135, оп. 9, 1879 р., № 2479, 3236, 3386, 3814; оп. 12, 1880 р., № 2595; ф. 113, оп. 8, 1882 р., Могилів, № 3 та ін.

ції. Франко хотів першого, Старицький орієнтувався на друге. Лише значно пізніше Франко зрозумів, що в поезії Старицького говорить «український інтелігент... до своїх рівних інтелігентів, про свої інтелігентські погляди і почування».

В оцінці перекладів Старицького Франко не знавив на ті труднощі, що постали перед поетом, зокрема при перекладі «Гамлета», хоч про це й говорилося в передмові. «Хоча в моєму розпорядженні, — писав Старицький, — була мова і надзвичайно лексично багата, здатна передати і бурю пристрастей, і ніжну пісню кохання, але все ж це була мова розлогих степів і лук, а не королівських палаців, мова, чужа будищності придворного етикету, чужа штучним тонкощам метафор та інших риторичних прикрас»¹¹. Франко ігнорував також інше пояснення перекладача, що він «поставив собі за мету не відступати ні на йоту від першотвору», зберегти «навіть зовнішню форму, тобто прозу і білі вірші, і римовані вірші, і навіть розміри».

Десятьма роками пізніше в статті «Наш театр» (журн. «Народ», 1892) Франко писав: «Нині нас не дивує вже, коли герої Шекспірових, Гетеєвих та Шіллєрових драм говорять по-українськи (звісно, вони не мусять говорити чудернацьки м українським діалектом, як Гамлет Старицького або Кулішева Дездемона...)» (XVI, 183). Але в передмові до Кулішевого перекладу «Гамлета» Шекспіра (Львів, 1899) він уже говорить: «Треба признати, що переклад читається гладко і виявляє працю неабиякого майстра української мови. Скільки пригадую собі, російська критика,* мало тямуща, а то й кермована злою волею, кинулась була на д. Старицького за сей переклад, закидаючи йому богзна-яке кування слів. Перечитуючи тепер його переклад, ми переконуємося, що ті закиди були в найбільшій часті неоправдані і що багато слів, котрі в 1882 р., а надто ще росіянам, могли видатися неологізмами, сказалися щиронародними і здобули собі відтоді права горожанства в нашій літературі» (XVIII, 320). Отже, Франко визнає, що неологізми Старицького збагатили українську літературну мову народною лексикою.

Разом з тим Франко відзначає, що «загалом про дослівність перекладу навіть у прозових частих нема що й говорити», але тут же цілком слушно зауважує: «Се, зрештою, не є така велика біда, тим більше, що повна дослівність тут не раз попросту неможлива, коли переклад має передати не тільки

¹¹ «Гамлет, принц Данський», Трагедія в V діях В. Шекспіра. Переклад М. П. Старицький. З привологою музики М. Лисенка. К., 1882. Передмова.

* Із. Франко має на увазі українську реакційну критику (прим. ната. — О. В.).

слова, а й думку першотвору». Бсе ж головним недоліком перекладу Старицького Франко вважає те, що він «вийшов майже на цілу третину довший від того першотвору» і робить висновок: «Взагалі треба сказати, що д. Старицький поводився з англійським текстом занадто свobodно». Трохи далі він зрештою виправдує Старицького, визнаючи, що «Шекспірове мовне багатство і незрівнянна прецизія (точність — В. О.) англійської мови роблять не раз зовсім неможливим навіть для німецького перекладача — не кажучи вже про французького або слов'янського — вбгати один його вірш у один свій» (XVIII, 321).

Через три роки Франко ще раз взяв під захист мову перекладу «Гамлета» Старицького, отже, і мову інших його творів. У статті про творчість Старицького, опублікованій у 1902 р., Франко говорить: «Редагуючи до друку Кулішів переклад «Гамлета», я мав нагоду детально порівнювати сей переклад із перекладом Старицького і переконався, як мало там власне неологізмів та кованих слів, і як багато слів, що 1882 р. разили читачів та критиків д. Старицького, сьогодні ввійшли в загальне уживання і не разять нікого. Чи д. Старицький щасливо утворив їх, чи вони були широкі народні, а лише незвісні критикам, — досить, що з часом здобули собі право горожанства. Отак буде, певно, з найбільшою частиною тих нібито «новоукованих» слів» (XVII, 344).

Так поступово Франко змінив свій погляд на мову творів Старицького. Але для того треба було, щоб минуло двадцять років.

Повернемося до видань М. Старицького початку 80-х років. У 1833 р. в Києві вийшла перша частина альманаху «Рада», впорядкованого і виданого Старицьким. Він зразу ж надіслав її Франкові, а потім, мабуть, і другу частину, видану в 1884 році. З цих років збереглася лише частина листа Старицького до Франка, з якої бачимо, що між письменниками не припинялися приязні взаємини і що Франко цікавився виданнями Старицького. «Велике Вам спасибі, — писав Старицький, — дорогий і вельмишановний земляче, за Ваше слово ласкаве — ото прошу Вас, добродію, наперве: одписати мені зараз, скільки вислати Вам книжок «Ради»? — я мерщ[ий] і вишлю»¹².

Згодом Старицький надіслав до Львова збірку своїх віршів, заборонених російською цензурою¹³. Про цю збірку Франко згадує в статті про Старицького (XVII, 324).

¹² Рукописний відділ інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. 3, № 1618, стор. 23 (далі — Інститут літератури).

¹³ Див. «Україна», 1926, № 1—2, стор. 182.